

TIEDETTÄ TIIVIISTI

Oppivat ja aktiiviset kansalaiset

*-vapaa sivistystyö
muuttuvassa
yhteiskunnassa*

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA

Tietokooste on Suomalaisen Tiedeakatemian kokoama ja sen sisältö perustuu tutkimustietoon sekä tutkijoiden asiantuntija-arvioihin. Tietokooste ei edusta osallistuneiden tutkijoiden konsensusta käsitellyistä aiheista, vaan nostaa esiin tutkimukseen pohjautuvia politiikkarelevantteja näkökulmia.

Tietokooste on toteutettu opetus- ja kulttuuriministeriön tietotarpeeseen, ja sen tarkoituksena on tuottaa tutkimuksellisia näkökulmia hallinnolliseen valmistelutyöhön.

Tietokooste on tehty elokuussa 2026.

Tietokooste on koostettu seuraavien tutkijoiden tuottamasta materiaalista:

Iina Järvinen, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto

Päivi Rasi-Heikkinen, professori, Lapin yliopisto

Janne Varjo, professori, Helsingin yliopisto

Jenni Pätäri, väitöskirjatutkija, Tampereen yliopisto

Annika Pastuhov, yliopistonlehtori, Åbo Akademi

Paula Alanen, tutkija/erityisasiantuntija, Laurea-ammattikorkeakoulu

Tieteellisenä neuvonantajana toimi **Petri Salo**, professori, Åbo Akademi

Taitto: Eve Sillanpää

Kuvat: Adobe Stock

Paino: Picaset

ISBN 978-951-41-1223-2 digiversio

Sinivihreällä merkityt sisällöt ovat tutkijoiden arvioita ilmiöstä, sen kehityskuluista ja ratkaisuista

Oranssilla kysymysmerkillä merkityt sisällöt ovat tutkijoiden esille nostamia tutkimusaukkoja aiheista, joista ei ole olemassa tutkittua tietoa

Sisällys

1. TIIVISTELMÄ	2
2. JOHDANTO	3
3. VAPAA SIVISTYSTYÖ SUOMALAISESSA KOULUTUSJÄRJESTELMÄSSÄ	4
3.1. Vapaan sivistystyön tehtävä on lakisääteinen, mutta toimintaedellytykset ovat kaventuneet	4
3.2. Koulutusalan ohjauksessa tulee jättää autonomiaa koulutuksen tarjoajille	4
3.3. Sivistyksen tasa-arvoisuutta tukeva rooli korostuu harvaan asutuilla alueilla	5
3.4. Rahoitusleikkaukset ovat supistaneet koulutustarjontaa ja korottaneet opiskelijamaksuja	5
4. SIVISTYS JA KANSALAISTAIDOT OSANA DEMOKRATIAA	7
4.1. Kansalaistaitojen tukeminen vahvistaa välillisesti demokratiaa	7
4.2. Vapaa sivistystyö toteuttaa sivistyksellistä yhdenvertaisuutta	7
5. OSALLISTUMINEN OPISKELUUN	8
5.1. Opiskelijajoukko on monipuolinen, mutta suurin osa on työikäisiä ja naisia	8
5.2. Oppivelvollisten opistovuoden tunnettuus ei ole riittävää koko Suomessa	8
5.3. Ikääntyneet tarvitsevat uusia digitaitoja osallistumiseen, sote-asiointiin ja tietoturvallisuuteen	9
6. VAPAAN SIVISTYSTYÖN HYÖDYT JA VAIKUTUKSET	10
6.1. Kansantaloudellisen merkityksen arvioidaan olevan huomattava	10
6.2. Hyvinvointivaikutuksissa korostuvat osallisuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen	10
6.3. Lisää työelämävalmiuksia ja työssä jaksamista	11
6.4. Opiskelijakohtainen rekisteritieto mahdollistaisi uusia tapoja todentaa vaikutuksia	12
7. JATKUVA OPPIMINEN JA TULEVAISUUDEN AKTIIVISET KANSALAISET	13
7.1. Yhteiskunnan muuttuminen muuttaa myös vapaan sivistystyön koulutustarjontaa	13
7.2. Digiosaaminen on keskeinen kansalaistaito, jonka puutteet lisäävät syrjäytymisriskiä	13
7.3. Sivistystyön keskiössä ei tule olla työelämäfokus	14
7.4. Ekososiaalinen sivistys tukee elämäntapojen kestävyyttä	14
LÄHTEET	15

1. Tiivistelmä

Vapaa sivistystyö on vapaaehtoista ja kaikille avointa koulutusta, jota toteutetaan kansalaisopistoissa, kansanopistoissa, kesäyliopistoissa, liikunnan koulutuskeskuksissa ja opintokeskuksissa. Sen lakisääteinen tehtävä on tukea elinikäistä oppimista sekä edistää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta.

Koulutukseen osallistuu vuositasolla yli 900 000 opiskelijaa. Osallistuminen painottuu työikäisiin ja korkeakoulutettuihin, mutta vapaa sivistystyö tavoittaa vuosittain myös noin 232 000 opiskelijaa, joilla ei ole toisen asteen tutkintoa. Vapaa sivistystyö auttaa ikääntyneitä säilyttämään toimintakykynsä sekä osallistumisen yhdenvertaiset mahdollisuudet vahvistamalla perus- ja digitaitoja. Kansanopistoissa suoritettava oppivelvollisten opistovuosi tarjoaa vaihtoehdon ja tukea koulutus- ja elämänpolkuaan etsivälle nuorelle.

Vapaan sivistystyön kansantaloudellinen merkitys arvioidaan huomattavaksi. Tämä toteutuu mm. hyvinvoinnin lisääntymisen seurauksena syntyvinä sote-säästöinä, työhyvinvoinnin paranemisen kautta syntyvänä tuottavuuden kasvuna sekä vapaatoistyöntekijöiden kouluttamisen kautta. On esimerkiksi arvioitu, että kansalaisopistoissa yksi opetukseen sijoitettu euro tuottaa yhteiskunnalle 3,4–5,6 euroa takaisin.

Toimintaan osallistumisen hyvinvointivaikutuksista yksilöille on tutkimusnäyttöä: se vahvistaa koettua hyvinvointia, osallisuutta, toimintakykyä, työelämävalmiuksia ja työssä jaksamista.

Vapaa sivistystyö toteuttaa sivistyksellistä ja alueellista yhdenvertaisuutta ja tukee erityisesti niitä, joilla on hyvinvoinnin haasteita tai koulutukseen osallistumisen esteitä. Toiminnan merkitys korostuu harvaan asutuilla alueilla, joissa oppilaitokset edustavat väheneviä julkisia palveluita tai ovat alueen ainoa koulutustoimija.

Vapaan sivistystyön tehtävä on lakisääteinen, mutta käytännön toimintaedellytykset ovat kaventuneet rahoitusleikkausten myötä: vähentynyt rahoitus on johtanut opetustarjonnan supistamiseen, toiminnan alueelliseen keskittymiseen sekä opiskelijamaksujen korottamiseen.

HUOMIOI NÄMÄ:

- ➔ **Valtakunnallisessa ohjauksessa tulee säilyttää oppilaitosten autonomia.** Toiminnan sisältöjen liian tiukka ohjaus kaventaa sivistystehtävää sekä mahdollisuuksia vastata paikallisiin ja nopeasti muuttuviin tarpeisiin.
- ➔ **Digitalisaatio ja tekoäly kasvattavat tarvetta vapaalle sivistystyölle.** Vapaan sivistystyön rooli aikuisväestön kouluttajana korostuu, kun myös järjestörahoitus vähenee ja digitaalisesta viranomaisviestinnästä on tullut lakisääteisesti ensisijainen asiointikanava.
- ➔ **Vapaan sivistystyön rooli ei tulevaisuudessa rajoitu osaamisen kehittämiseen.** Yksinäisyys, yhteiskunnallinen eriytyminen ja ihmisten välisten kohtaamisten väheneminen korostavat sellaisten oppimisympäristöjen merkitystä, joissa eri-ikäiset ja erilaisista taustoista tulevat ihmiset voivat kohdata.
- ➔ **Vaikuttavuuden todentaminen edellyttää parempaa tietopohjaa.** Tunnisteellinen opiskelijakohtainen rekisteritieto mahdollistaisi tiedon yhdistämisen väestötason aineistoihin sekä uusia tapoja osoittaa, miten yhdenvertaisuutta ja koulutuspolkuja on onnistuttu tukemaan.

2. Johdanto

Vapaa sivistystyö on kaikille avointa ja vapaaehtoista, elinikäisen oppimisen periaatteeseen nojaavaa koulutusta. Vapaan sivistystyön koulutusta tarjoavat kansalaisopistot, kansanopistot, kesäyliopistot, urheiluopistot eli liikunnan koulutuskeskukset ja opintokeskukset, joita Suomessa toimii syksyllä 2026 yhteensä 288¹. Vuonna 2024 koulutukseen osallistuvia yksittäisiä opiskelijoita oli 931 000⁴⁶.

Vapaan sivistystyön kaltaista opiskelua esiintyy ympäri maailmaa², mutta sitä on pidetty tunnusomaisena pohjoismaisten yhteiskuntien aikuisille suunnattuna opiskelumuotona³. Se ei kuitenkaan ole yhtenäinen järjestelmä edes Pohjoismaissa, vaan valtio, kansalaisyhteiskunta, paikallishallinto ja sivistystoimijat yhdistetään maissa eri tavoin⁴.

Suomessa vapaa sivistystyö toimii samanaikaisesti sekä osana koulutusjärjestelmää että kansalaisyhteiskunnan rakenteena⁵. Suomessa työikäisten osallistuminen aikuiskoulutukseen onkin EU:n korkeimpia^{6,7}.

Kansainvälinen tutkimus osoittaa, että elinikäinen oppiminen on yhteydessä korkeampaan osaamistasoon, parempaan työllisyyteen, aktiiviseen kansalaisuuteen, hyvinvointiin, sosiaaliseen osallisuuteen ja suurempaan elämään tyytyväisyyteen^{8,9,10}.

Suomalaisessa tutkimuksessa on enimmäkseen tarkasteltu vapaan sivistystyön yhteiskunnallista roolia sekä yksilötason vaikutuksia hyvinvointiin ja osallisuuteen. Sen tehtävää ja merkitystä osana koulutusjärjestelmää tai vaikutuksia esimerkiksi osallistujien työllisyyteen ei ole juurikaan tutkittu.

Tulevaisuudessa vapaan sivistystyön kehittämistä ja sopeutumista yhteiskunnallisiin muutoksiin tukevat sen ketteryys sekä kyky uudistua tarpeisiin vastaten. Haasteita puolestaan ovat vapaan sivistystyön heikko tunnettuus, koulutustaustan yhä vahvempi vaikutus osallistumiseen, kilpailu ihmisten ajasta ja huomiosta sekä vaikeus tavoittaa sellaisia väestöryhmiä, jotka eivät lähtökohtaisesti hakeudu koulutukseen.¹¹ Vapaan sivistystyön julkiseen rahoitukseen on tehty 2000-luvulla merkittäviä muutoksia ja viime vuosina myös suuria leikkauksia, jotka ovat tuoneet epävarmuutta taloudelliseen toimintaympäristöön.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) toteuttaa parhaillaan laajaa arviointia vapaan sivistystyön yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta ja saavutettavuudesta, ja tulosten raportointi alkaa vuonna 2026.

3. Vapaa sivistystyö suomalaisessa koulutusjärjestelmässä

3.1. Vapaan sivistystyön tehtävä on lakisääteinen, mutta toimintaedellytykset ovat kaventuneet

Suomen perustuslaki turvaa jokaiselle yhtäläisen mahdollisuuden saada myös muuta kuin perusopetusta ja kehittää itseään¹², ja vapaan sivistystyön lakisääteinen tehtävä on tukea elinikäistä oppimista, edistää yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta¹³.

◇ Mikäli sivistystyölakiin ei tehdä muutoksia, vapaan sivistystyön rooli ja tehtävät eivät tulevaisuudessa muutu oikeudellisesti. Jos rahoituksen leikkaamista jatketaan, vaikuttaa se silti väistämättä vapaan sivistystyön toimintaedellytyksiin, mikä voi tarkoittaa kouluttautumisen ja itsensä kehittämisen mahdollisuuksien heikentymistä Suomessa.

Jatkuvan oppimisen valtakunnallisissa linjauksissa vapaan sivistystyön rooli jää usein vähäiselle huomiolle tai sen merkitys elinikäisen oppimisen laaja-alaisessa edistämisessä tunnistamatta^{14–16}.

◇ Vapaan sivistystyön heikko tunnettuus vaikuttaa siihen, että sen roolia ja mahdollisuuksia koulutusjärjestelmän kokonaisuudessa ei välttämättä täysin tunnisteta esimerkiksi poliittisessa päätöksenteossa tai koulutus- ja työllisyyspalveluissa.

? Vapaan sivistystyön tehtävää ja roolia on tutkittu yhteiskunnallisesta näkökulmasta, mutta sen roolia osana elinikäisen oppimisen koulutusjärjestelmää Suomessa ei ole arvioitu kattavasti.

3.2. Koulutusalan ohjauksessa tulee jättää autonomia koulutuksen tarjoajille

Vapaalla sivistystyöllä on kaksoistehtävä osana kansalaisyhteiskunnan toimintaa ja koulutusjärjestelmää⁵. Vapaa sivistystyö on syntynyt ja kehittynyt vahvasti kansalaisten omaehtoisen toiminnan, kansanliikkeiden ja järjestöjen yhteydessä. Sillä on ollut merkittävä rooli suomalaisen kansalaisyhteiskunnan, demokratian, kansallisen identiteetin ja yhteiskunnallisen tasa-arvon rakentamisessa^{5,17,18}.

Toisaalta vapaa sivistystyö on selvästi julkisesti ohjattu koulutusmuoto, osa koulutusjärjestelmää ja sen täydentäjä. Institutionalisoituminen on vahvistanut vapaan sivistystyön yhteiskunnallista asemaa, mutta heikentänyt sen autonomiaa^{5,19}.

Osa tutkijoista korostaa vapaan sivistystyön kansalaisyhteiskunnallisia juuria ja näkee valtioneuhjauksen lisänsä paineita määritellä toimintaa ulkoapäin annettujen tavoitteiden kautta. Yhteisen lainsäädännön myötä toimijat painottavat aiempaa vahvemmin lakisääteisiä tehtäviään oman itsenäisen sivistystehtävänsä sijaan²⁰. Vapaan sivistystyön onkin arvioitu mukautuneen koulutuspoliittisten painotusten mukaisesti edistämään työelämäfokusoitunutta jatkuvaa oppimista^{19,21}.

Tutkijat ovat myös suhtautuneet kriittisesti ajatukseen vapaan sivistystyön historiallisesta autonomiasta: vapaa sivistystyö ei ole aiemminkaan ollut yksinomaan yhteiskuntaa uudistava voima, vaan myös yhteiskuntaan sopeuttava instituutio^{21,22}.

Vapaan sivistystyön keskeinen kehittämishaaste on löytää tasapaino yhteiskunnallisen vaikuttavuuden, kansalliseen koulutusjärjestelmään kytkeytymisen ja omaehtoisen sivistystehtävän välillä^{19,23}.

Ruotsissa ja Tanskassa valtion rahoitus on onnistuneesti yhdistetty laajaan institutionaaliseen autonomiaan ja vahvaan sivistysperustaiseen oikeutukseen⁴, vaikka myös esimerkiksi Ruotsissa viime aikoina poliittinen ohjaus on voimistunut.

◇ Muista Pohjoismaista Suomelle tärkein oppi ei välttämättä ole hallintomallin muuttaminen, vaan vapaan sivistystyön elinikäiseen oppimiseen liittyvän perustehtävän ja erityisyyden kirkastaminen niin, ettei sen arvo typisty yksinomaan työllisyyden tai osaamispolitiikan välineeksi.

◇ Opetuksen ohjausta ja sisältöjä ei ole perusteltua muotoilla kansallisella tasolla tarkkarajaisesti. Riskinä on tilanne, jossa ohjaus kaventaa liikaa toimijoiden mahdollisuuksia kehittää koulutustarjontaansa paikallisista ja nopeastikin muuttuvista yhteiskunnallisista tarpeista käsin.

3.3. Sivistyksen tasa-arvoisuutta tukeva rooli korostuu harvaan asutuilla alueilla

Myös kunnilla on velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen¹², mihin sisältyvät myös sivistykselliset oikeudet. Käytännössä pienissä ja syrjäisissä kunnissa mahdollisuudet kouluttamiseen, itsensä kehittämiseen ja kulttuuriin osallistumiseen supistuvat, kun taas taajaan asutuilla alueilla on sekä julkisesti rahoitettua sivistys- ja kulttuuritoimintaa että kaupallisia palveluita^{24–27}.

Harvaan asutuilla alueilla paikalliset opistot tarjoavat osallistumismahdollisuuksia toimien paikallisena kulttuuri-infrastruktuurina²⁴. Vapaa sivistystyö on muuntunut yhä enemmän alueelliseksi julkiseksi palveluksi, ja osa oppilaitoksista kokee toimivansa alueensa ainoana jäljellä olevana koulutustoimijana²¹.

◇ Sivistys- ja kulttuuripalveluiden yhdenvertaista saatavuutta ei ole pystytty turvaamaan koko maassa 2000-luvulla. Väestörakenteen yhä muuttuessa vapaan sivistystyön saatavuus ja saavutettavuus on olennainen alueellisen yhdenvertaisuuden haaste.

? Vapaata sivistystyötä ei ole tutkittu systemaattisesti alueellisesta näkökulmasta tai tehty alueellisia vaikuttavuusvertailuja. Alueellisen elinvoiman näkökulma on mukana Karvin laajassa arviointityössä, josta julkaistaan tuloksia vuonna 2026.

3.4. Rahoitusleikkaukset ovat supistaneet koulutustarjontaa ja korottaneet opiskelijamaksuja

Vapaan sivistystyön keskeisiä rahoituslähteitä ovat valtionosuusjärjestelmän mukainen rahoitus ja valtionavustukset, joita on muutettu 2000-luvulla esimerkiksi osana jatkuvan oppimisen uudistusta sekä kilpailukykysovimuksen toteuttamista. 2000-luvulla julkista rahoitusta on myös ohjattu yhä enemmän kohdennettuihin erityistehtäviin, kuten kotoutumiseen ja maahanmuuttajien koulutukseen, perustaitoihin ja oppivelvollisten koulutukseen²⁸.

Erityisrahoituksen projektimaisuuden ja lyhytkestoisuuden seurauksena vapaan sivistystyön pitkäjänteinen kehittäminen on ollut melko koordinoimatonta ja pirstaleista. Paikallisella tasolla kohdennetun rahoituksen projektit ovat usein olleet merkityksellisiä ja vaikuttavia.

Muita toiminnan rahoittajia ovat kunnat, kuntayhtymät, rekisteröidyt yhteisöt ja säätiöt. Tuloja voidaan saada myös oppilaitosten harjoittamasta palveluliiketoiminnasta. Loput kustannuksista katetaan opiskelijamaksuilla²⁹.

Vuonna 2024 vapaan sivistystyön rahoitukseen toteutettiin yhteensä 20,5 miljoonan euron valtionosuusleikkaukset (12 % kokonaisrahoituksesta)³⁰. Leikkaukset kohdistuivat voimakkaimmin opintokeskuksiin (yli 20 % rahoituksesta)³¹ ja kesäyliopistoihin (noin 20 % rahoituksesta)³². Parhaillaan valmisteilla oleva kotoutumiskoulutuksen säädösmuutos tarkoittaisi suurimmillaan yksittäisten kansanopiston rahoituksen vähenemistä yli 50 %³³.

Julkisen rahoituksen leikkaukset ovat johtaneet opetustarjonnan supistamiseen ja alueelliseen keskittymiseen taajamiin ja keskuksiin^{25,34} sekä opiskelijamaksujen korottamiseen³⁵. Opiskelijoilta voidaan lain mukaan periä kohtuullisia maksuja, mutta kohtuullisuutta ei ole määritelty tarkemmin³⁶.

Opiskelijamaksujen korotukset vaikuttavat vähävaraisimpien mahdollisuuksiin osallistua kulttuuri- ja sivistyspalveluihin.

Jotta koulutukseen osallistuminen olisi mahdollista kaikille, vapaan sivistystyön rahoitusmallia uudistaessa tulisi välttää sen pohjautumista ensisijaisesti

- rahoitukseen, joka on sidottu oppilaitoksen tuottaman koulutustoiminnan määrään
- aktiivisten ja maksukykyisten opiskelijoiden tarpeiden ja toiveiden huomioimiseen sen sijaan, että etsittäisiin uusia osallistujaryhmiä³⁵.

4. Sivistys ja kansalaistaidot osana demokratiaa

4.1. Kansalaistaitojen tukeminen vahvistaa välillisesti demokratiaa

Vapaa sivistystyö voi tarjota kansalaisille sellaisia tietoja ja taitoja, jotka tukevat muiden perusoikeuksien ja demokratian toteutumista. Näitä oikeuksia ovat esimerkiksi sananvapaus tai mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan^{25,29,37}.

- ◆ Aktiiviset ja oppivat aikuiset ovat toimivan demokraattisen yhteiskunnan perusedellytys. Jatkuva elinikäinen oppiminen voidaan nähdä velvollisuutena, jonka avulla kansalaiset ylläpitävät toimivaa demokratiaa ja tietotasoaan työntekijöinä, mutta myös kaikille kuuluvana demokraattisena oikeutena. Toinen toimivan demokratian perusedellytys on kansalaisten mahdollisuus yhteiseen ja omaehtoiseen toimintaan.

Ruotsalaisessa tutkimuksessa on todettu, että kansansivistys (*folkbildning*) tukee välillisesti demokratiaa yhteiskuntamuotona tarjoten aikuisille mahdollisuuksia merkitykselliseen opiskeluun^{18,38–40}.

Tutkimustulokset digi- ja medialukutaitojen yhteydestä yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja siten demokratian ylläpitämiseen, ovat osin ristiriitaisia ja osoittavat, etteivät kaikki sen osa-alueet ole suoraan yhteydessä vahvempaan osallistumiseen⁴¹. Eläkeikäisten osalta kansainvälinen tutkimus on antanut viitteitä siitä, että digi- ja medialukutaidot ja koulutuksiin osallistuminen lisäävät tiettyjä yhteiskunnallisen osallistumisen muotoja⁴².

4.2. Vapaa sivistystyö toteuttaa sivistyksellistä yhdenvertaisuutta

Sivistykselliset oikeudet eivät toteudu tasa-arvoisesti, ja mahdollisuudet itsensä kehittämiseen ovat vahvasti sidoksissa yksilön sosioekonomiseen asemaan²⁵.

Vapaan sivistystyön vaikutukset näyttävät olevan voimakkaimpia niillä osallistujilla, joiden lähtötilanne on muita haastavampi ja opinnot voivat tukea erityisesti henkilöitä, joilla on hyvinvoinnin, osallisuuden tai koulutukseen osallistumisen esteitä^{43,44}.

- ◆ Vapaa sivistystyö on sisällöllisesti ja alueellisesti keskeinen tapa toteuttaa sivistyksellisiä perusoikeuksia ja edistää yhdenvertaisuutta. Yhteiskunnallisen polarisaation lisääntyessä sen merkitys dialogi- ja demokratiataitojen vahvistajana kasvaa.
- ◆ Vaikeimmin tavoitettavia ryhmiä perinteinen tarjontaan perustuva toiminta ei automaattisesti saavuta, ja heidän tavoittamisensa edellyttää yhteistyötä esimerkiksi kuntien, työllisyyspalvelujen, hyvinvointialueiden ja järjestöjen kanssa.

5. Osallistuminen opiskeluun

5.1. Opiskelijajoukko on monipuolinen, mutta suurin osa on työikäisiä ja naisia

Vapaa sivistystyö pyrkii tavoittamaan kaikki kansalaiset, mutta sen tarjontaa ja toimintaa on kohdennettu erityisesti ikääntyneille, maahanmuuttajille, matalan koulutustason omaaville, työttömille, oppimisvaikeuksia kokeville ja koulutussiirtymissä oleville nuorille²⁸.

Vuonna 2024 vapaan sivistystyön opiskelijoista suurin osuus eli yli 40 % oli 30–59-vuotiaita. Eläkeikäiset osallistuvat koulutuksiin, mutta ovat selvästi pienempi ryhmä kuin työikäiset: 65-vuotiaita tai sitä vanhempia osallistujia oli neljäsosa opiskelijoista, ja suurin osa heistä 70–79-vuotiaita.⁴⁵ Alaikäisiä opiskelijoista on 17 %⁴⁶.

Koulutukseen osallistuneista 42 % oli korkeakoulutuksen suorittaneita, 33 % toisen asteen ja 25 % perusasteen tai vähemmän suorittaneita opiskelijoita⁴⁶. Korkeakoulutettujen osuus opiskelijoista on noussut verrattuna vuosien 2004–2005 tilanteeseen, jolloin korkeakoulutettuja oli 28 %⁴⁷. Opiskelijoiden koulutustaso vastaa silti nykyisin pääpiirteissään koko väestön koulutustasojakaumaa: 15 vuotta täyttäneestä väestöstä korkea-asteen tutkinnon on Suomessa suorittanut 34 % ja korkeintaan perusasteen 25 %⁴⁸.

Naisten ja tyttöjen osuudet olivat suurimpia kesäliopistoissa (77 %), kansalaisopistoissa (74 %) ja opintokeskuksissa (69 %), kun taas liikunnan koulutuksessa, joissa opiskelee paljon alaikäisiä, sukupuolten osuudet olivat lähes yhtä suuret⁴⁶.

 Koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta on merkittävää, että vapaa sivistystyö tavoittaa huomattavan joukon ihmisiä, joilla ei ole toisen asteen tutkintoa: vuonna 2024 noin 232 000 opiskelijaa⁴⁶.

 Maahanmuuttajataustaisten osallistumisesta vapaan sivistystyön oppilaitosten koulutustarjontaan virallisen kotoutumiskoulutuksen ulkopuolella on tehty selvityksiä ja opinnäytetöitä, mutta akateeminen tai pitkäaikaiseen seurantaa perustuva tutkimus puuttuu. Tehdyt selvitykset ovat pääosin yksittäisiä oppilaitosmuotoja tai oppilaitoksia koskevia.

5.2. Oppivelvollisten opistovuoden tunnettuus ei ole riittävää koko Suomessa

Erityisesti kansanopistot tunnetaan nivelvaiheen oppilaitoksina, jotka tukevat nuorten siirtymää kohti jatko-opintoja ja työelämää^{49,50}. Osallistumisen vapaaseen sivistystyöhön on todettu lisäävän nuorten luottamusta omaan oppimiskykyyn sekä kohottavan opiskelumotivaatiota²².

Vuodesta 2021 alkaen nuoret ovat voineet suorittaa oppivelvollisuuttaan kansanopistoissa, joissa opiskelijoille tarjotaan koulutus- ja ammatinvalinnanohjausta sekä mahdollisuus perusopetuksen arvosanojen korottamiseen. Uudesta nk. opistovuodesta on toistaiseksi saatavilla hyvin vähän tutkimustietoa. Karvin tekemän arvioinnin mukaan opistovuosi näyttäytyy aidosti omanlaisena nivelvaiheen koulutuksena, jossa yhdistyvät ohjaus, opiskelutaitojen ja jatkosuunnitelmien vahvistaminen sekä hyvinvoinnin tukeminen⁵¹. Opistovuosi tarjoaa vaihtoehdon peruskoulun päättäneelle nuorelle, joka harkitsee koulutus polkuaan tai niille, jotka tarvitsevat tukea opintojensa edistämiseen tai elämänhallinnan ja arjen taitojen vahvistamiseen⁵¹.

Opistovuosi eli oppivelvollisuuden suorittaminen kansanopistoissa paransi nuorten:

- koettua hyvinvointia ja opiskelukuntoisuutta
- valmiuksia jatko-opintoihin esimerkiksi korottamalla perusopetuksen arvosanoja
- mahdollisuuksia oman suunnan löytämiseen antamalla siihen lisäaikaa sekä koulutus- ja ammatinvalinnanohjausta⁵¹.

Opistovuoden tunnettuus ja saavutettavuus ei ole vielä riittävää koko Suomessa, ja opistovuosi-koulutuksen tarjonta vaihtelee alueittain⁵¹. Ylipäänsä nuoret sekä heidän kanssaan työskentelevät ammattilaiset tuntevat puutteellisesti vapaan sivistystyön tarjoamia mahdollisuuksia koulutus- ja työelämäpolkujen tukijana⁵²⁻⁵⁴.

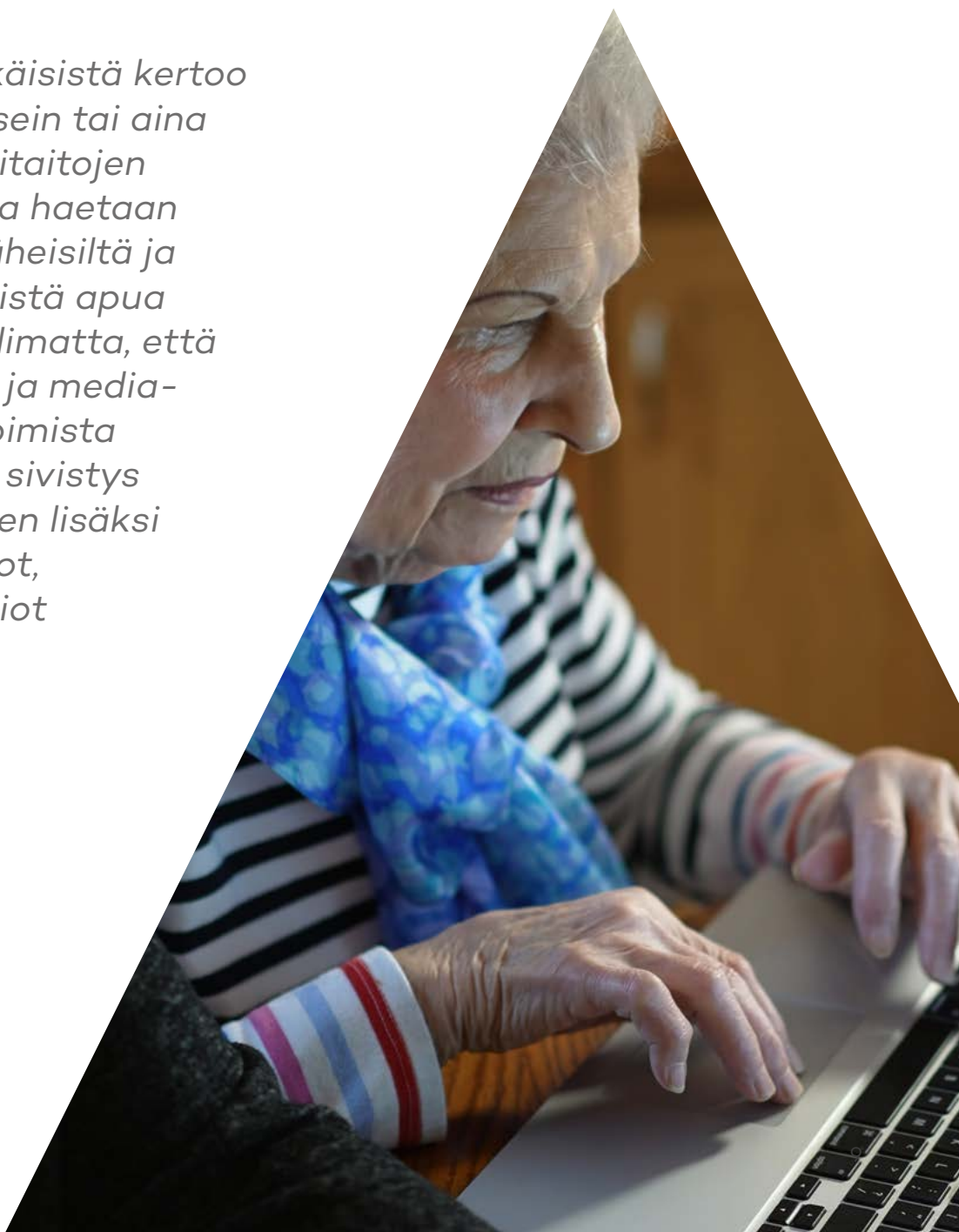
5.3. Ikääntyneet tarvitsevat uusia digitaitoja osallistumiseen, sote-asiointiin ja tietoturvaluuteen

Suomalaisilla eläkeikäisillä on haasteita sosiaalisen median kriittisessä arvioinnissa, digitaalisessa viestinnässä ja tietoturvaluustaidoissa⁵⁵. Myös digitaalisesti sote-ammattilaisen kanssa asioineiden osuus eläkeikäisistä on yhä vain noin viidennes⁵⁶.

Yli 60 % eläkeikäisistä kertoo tarvitsevänsä usein tai aina apua uusien digitaitojen opetteluun. Apua haetaan tyypillisimmin läheisiltä ja moni ei tiedä, mistä apua saa siitäkin huolimatta, että Suomessa digi- ja media-lukutaitojen oppimista tukevat vapaan sivistystyön oppilaitosten lisäksi järjestöt, kirjastot, julkisorganisaatiot ja yritykset⁵⁷.

Vapaa sivistystyö on keskeinen toimija, joka auttaa ikääntyneitä säilyttämään toimintakykynsä ja yhdenvertaiset mahdollisuutensa osallistua yhteiskuntaan vahvistamalla heidän perus- ja digitaitojaan⁵⁸⁻⁶³.

On kuitenkin huomioitava, että vain pieni osa ikääntyneistä on kiinnostunut opiskelemaan digitaitoja ennakoivasti kurssien avulla, ja kertoo mieluiten oppivansa omatoimisesti jonkun avustuksella, ryhmässä tai kerhossa^{64,65}. Digi- ja medialukutaitokoulutusten toteutuksessa voitaisiin hyödyntää enemmän esimerkiksi vertaisopastusta sekä pienryhmä- ja yksilöohjausta^{58,66-70}. Digitaalisten oppiminen ei ole vain teknologian hallintaa, vaan myös osallisuuden ja itseluottamuksen vahvistamista⁵⁸⁻⁶³.

6. Vapaan sivistystyön hyödyt ja vaikutukset

6.1. Kansantaloudellisen merkityksen arvioidaan olevan huomattava

Vapaan sivistystyön taloudelliset hyödyt voivat olla suoria ja yksilötasoisia, kuten henkilökohtaiset lisäansiomahdollisuudet. Suurimmat vaikutukset ovat yhteiskunnallisia, kuten hyvinvoinnin lisääntymisen seurauksena syntyvät sote-säästöt tai työhyvinvoinnin paranemisen kautta syntyvä tuottavuuden kasvu.^{43,71,72.}

Kansalaisopistoissa toteutettujen analyysien mukaan yksi toimintaan sijoitettu euro tuottaa yhteiskunnalle arviolta 3,4–5,6 euroa takaisin⁷³. Urheiluopistojen toiminnassa vastaava yhteiskunnallinen tuotto on arvioitu 3,6-kertaiseksi suhteessa sijoitettuihin resursseihin^{74–76}.

Maahanmuuttajakoulutuksen on arvioitu pitkällä aikavälillä maksavan itsensä takaisin parantamalla osallistujien työllistymismahdollisuuksia ja verotuloja, vähentäen sosiaaliturvamenoja sekä ehkäisemällä syrjäytymistä⁷⁷.

Myös vapaan sivistystyön piirissä tehtävän vapaaehtoistyön kansantaloudellinen merkitys on huomattava^{78,79}. Opintokeskukset kouluttavat vuosittain tuhansia järjestöjen vapaaehtoisia, luottamushenkilöitä ja vertaistoimijoita.

6.2. Hyvinvointivaikutuksissa korostuvat osallisuuden ja toimintakyvyn vahvistuminen

Vapaan sivistystyön hyvinvointivaikutuksista on tutkimusnäyttöä: se tuottaa osallistujille merkittäviä hyvinvointiin, osallisuuteen, osaamiseen ja toimintakykyyn liittyviä vaikutuksia^{43,71,72,74,80–83}.

Kansalaisopisto-opiskelijoiden kokemat vaikutukset vapaan sivistystyön toimintaan osallistumisesta (7 311 vastaajaa, % kuvaa osuutta vastanneista)⁸⁴

Osaamiseen, koulutukseen ja työelämävalmiuksiin liittyvät vaikutukset 47,7 %

- ➔ uusi osaaminen, opiskelumotivaatio, koulutusmyönteisyys sekä työelämään liittyvät hyödyt, kuten työllistyminen tai urasuunnitelmien selkiytyminen

Terveytteen ja hyvinvointiin liittyvät vaikutukset 20,9 %

- ➔ koettu parempi elämänlaatu, terveemmät elämäntavat sekä parempi arjessa ja työssä jaksaminen

Sosiaaliseen pääomaan ja aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvät vaikutukset 16 %

- ➔ uudet sosiaaliset suhteet ja verkostot sekä aktiivisempi osallistuminen vapaaehtois- tai kansalaistoimintaan

Toimijuuden vahvistumiseen liittyvät vaikutukset 15,5 %

- ➔ elämänhallinnan, minäpystyvyyden ja elämän tarkoituksellisuuden kokemusten vahvistuminen

Urheiluopistojen vaikuttavuusanalyysin tuloksissa ovat korostuneet erityisesti terveydelliset ja sosiaaliset hyödyt sekä liikunnallisen elämäntavan vahvistuminen ja liikuntatottumusten myönteinen muutos⁷⁴⁻⁷⁶.

Opintokeskustoiminta koetaan merkitykselliseksi monin tavoin: se lisää sitoutumista organisoituun toimintaan ja osallisuutta paikallisyhteisöön, vahvistaa kykyä suunnitella ja toteuttaa omaan elämään liittyviä asioita sekä tuo elämäniloa, arjessa jaksamista ja fyysistä- ja mielenterveyttä⁸³.

Eläkeikäisillä vapaan sivistystyön opiskelu on tuottanut välittömiä vaikutuksia tietojen ja taitojen kasvuna sekä myönteisiä vaikutuksia sosiaaliselle osallisuudelle, identiteetille ja terveydelle⁸⁵⁻⁸⁷.

Kesäyliopistojen ikääntyneiden yliopistotoiminnan on osoitettu vahvistavan mm. sosiaalisia suhteita, itseluottamusta sekä digitaalisia valmiuksia⁵⁹⁻⁶³.

Lähes kaikki kansanopistoissa opiskelevat maahanmuuttajat saavat uusia ystäviä⁷⁷

Kansanopistossa opiskelleista maahanmuuttajataustaisista:

95 % sai uusia ystäviä ja tuttavvia

92 % koki saaneensa tärkeää tietoa yhteiskunnan arvoista, tavoista ja perinteistä

89 % koki saaneensa tärkeää tietoa suomalaisesta työelämästä ja koulutusjärjestelmästä

88 % koki saaneensa tärkeää tietoa oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan

77 % koki saaneensa apua opintojen suunnitteluun

66 % koki saaneensa tietoa työmahdollisuuksista Suomessa

60 % arvioi pystyvänsä koulutuksen jälkeen hoitamaan arjen asioita suomeksi tai ruotsiksi

Vapaan sivistystyön kouluttajat ovat onnistuneet navigoimaan maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden moninaisten elämäntilanteiden, kotoutumisen rakenteiden ja omien arvojensa välillä. Työ ei ole vain pedagogista, vaan siihen sisältyy vastuuta opiskelijoiden arjesta ja tulevaisuudesta, tilanteissa, joissa opiskelijoiden elämään vaikuttavat esimerkiksi rasismi tai traumataustat.⁸⁸

 Sosiaalisten kontaktien ja osallisuuden kokemuksen vahvistaminen ja sitä kautta myös yksinäisyyden vähentäminen on yksi vapaan sivistystyön merkittävimmistä, mutta vaikeasti todennettavista yhteiskunnallisista vaikutuksista.

6.3. Lisää työelämävalmiuksia ja työssä jaksamista

Osallistuminen vapaan sivistystyön tarjontaan lisää oppimismotivaatiota ja voi siten toimia siltana myöhemmän kouluttautumiseen tai työelämään⁵.

Vapaa sivistystyö vahvistaa työelämässä tarvittavaa osaamista kuten digi- ja medialukutaitoja, kieli-taitoa, viestintäosaamista ja yrittäjäystaitoja sekä lisää oppimisvalmiuksia ja työkykyä^{73,77}. Opetukseen osallistuminen on lisännyt itseluottamusta ja parempaa työssä jaksamista²² sekä tukenut työssä suoriutumista ja uravaihtoehtojen hahmottamista⁴³.

Myös suuri osa opintokeskusten vapaaehtoisista on kokenut saaneensa taitoja, joista on hyötyä myös työssä ja opinnoissa mm. vuorovaikutus-, yhteistyö-, organisointi-, viestintä- ja johtamistaitoja^{89,90}. Erityisesti nuoret, hyvin koulutetut ja työssäkäyvät kokivat hyödyntävänsä oppimaansa työelämässä⁸⁹.

 Vapaa sivistystyö tarjoaa uusia mahdollisuuksia oppimiseen, kannustaa opintojen jatkamiseen ja työelämäpolkuihin ilman tiukkoja pääsyvaatimuksia. Se voi toimia ponnahduslautana uuteen opiskelupaikkaan tai uuteen ammattiin.

 Vapaaseen sivistystyöhön osallistumisen suoria vaikutuksia työllistymiseen ei ole tutkittu.

6.4. Opiskelijakohtainen rekisteritieto mahdollistaisi uusia tapoja todentaa vaikutuksia

Vapaan sivistystyön toiminnalle ei ole yhteisesti ja yleisesti hyväksyttyjä vaikuttavuusmittareita ja tilastointia ja vaikutusten raportointia ei Suomessa tehdä keskitetysti tai pitkäjänteisesti, kuten verrokkimaissa Ruotsissa ja Tanskassa^{91,92}.

Laissa vapaan sivistystyön tarkoitukseksi määritellään yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa ja aktiivista kansalaisuutta tukeva koulutus. Myös tutkimuksessa tunnistetut vapaan sivistystyön monet hyödyt liittyvät ilmiöihin, joiden mittaaminen on jopa mahdotonta numeerisesti: identiteetin rakentuminen, henkilökohtainen kasvu ja osallisuus ja yhteisöön kuulumisen kokemus^{72,83,93–96}. Numeeristen mittareiden korostamiseen sisältyy riski, että koulutuksen vaikutuksia tarkastellaan ensisijaisesti työelämän tai talouden tarpeista käsin⁹⁵ ja ohitetaan muita sivistystyölle keskeisiä arvoja ja merkityksiä⁹⁶.

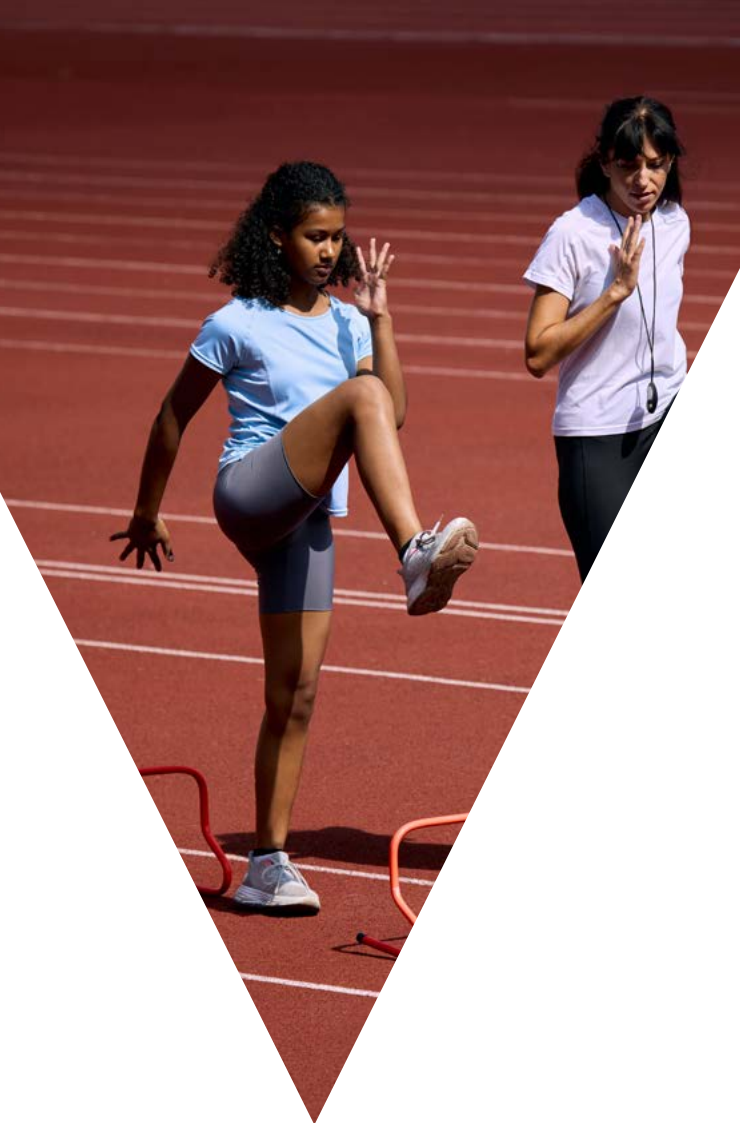
◇ Vaikuttavuuden mittaamisen kohteita voisivat olla esimerkiksi koulutukseen osallistuminen ja sen saavutettavuus, opiskelun tuottama hyvinvointi, osallisuuden kokemuksen ja yhteiskunnallisen luottamuksen vahvistuminen, taitojen karttuminen sekä saatu tuki siirtymissä koulutukseen ja työelämään.

◇ Eläkeikäisten digi- ja medialukutaitojen koulutusten osalta on mielekästä arvioida 1) välittömiä seurauksia: tietojen ja taitojen kasvu sekä digiosaamista koskevan minäpystyvyyden kohentuminen sekä 2) pidemmän aikavälin vaikutuksia: johtavatko em. asiat myös aktiivisempaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen, kuten äänestämiseen ja järjestötoimintaan, digitaalisten sote-palvelujen käyttöön tai sosiaaliseen kanssakäymiseen digivälineiden avulla.

Vapaan sivistystyön vaikutusten arviointiin liittyviä epävarmuuksia ovat datan laatu, soveltuvuus ja tiedon riittävyys^{94,96–98}. Tunnisteellinen opiskelijakohtainen data mahdollistaisi tiedon yhdistämisen muuhun väestötason tietoon ja tarjoaisi uusia tapoja todentaa esimerkiksi sitä, miten vapaa sivistystyö on onnistunut yhdenvertaisuuden ja koulutuksellisen tasa-arvon edistämässä sekä koulutuspolkujen tukemisessa^{96,99}.

Tunnisteellisen datan puuttuessa on vaikeaa osoittaa, mitkä kansalaisryhmät erityisesti hyötyvät opiskelusta tai mitkä ryhmät jäävät vapaan sivistystyön ulkopuolelle.

7. Jatkuva oppiminen ja tulevaisuuden aktiiviset kansalaiset

7.1. Yhteiskunnan muuttuminen muuttaa myös vapaan sivistystyön koulutustarjontaa

Yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa tarvitaan instituutioita, jotka tekevät vapaan sivistystyön kaltaista työtä: vahvistavat osallisuutta, turvaavat merkityksellisten yhteisöjen toimintaa sekä tukevat kriittistä yhteiskuntasuhdetta sivistyksen osana^{100,101}. Kansainväliset instituutiot kuten OECD ja UNESCO korostavat elinikäisen oppimisen merkitystä väestön ikääntyessä, työmarkkinoiden rakenne-muutoksissa ja demokratian vahvistamisessa¹⁰².

Aikuisväestössä osaamistarpeet kasvavat ja muuttuvat nopeasti erityisesti digitaalisten taitojen ja tekoälyn hyödyntämisen osalta^{11,103}. Myös vihreään siirtymään, medialukutaitoon ja demokratiaosaamiseen liittyvät osaamistarpeet kasvavat^{11,104}.

Viime vuosikymmeninä noin ikävuosien 65 ja 80 välille on syntynyt uusi, aiempaa aktiivisempi elämänvaihe, jota kutsutaan ”myöhäiskesk-iäksi”¹⁰⁵. Aiempaa aktiivisemmat ikääntyneet tarvitsevat aiempaa enemmän toimintamahdollisuuksia¹⁰⁴.

 Vapaan sivistystyön vahvuus on kyky reagoida nopeasti muuttuviin osaamistarpeisiin, kiinnittää ihmisiä osaksi yhteisöä ja tavoittaa myös ne ryhmät, jotka eivät osallistu tutkintokoulutukseen.

Ukrainan sodan aiheuttama pakolaistilanne osoitti vapaan sivistystyön kyvyn reagoida nopeasti uusiin tarpeisiin, kun toimijat käynnistivät jo keväällä 2022 ukrainalaisille suunnattuja kieli- ja kotoutumiskoulutuksia. Oppilaitosten joustava toimintamalli mahdollisti koulutusten räätälöinnin lyhyellä aikataululla.^{106,107}

7.2. Digiosaaminen on keskeinen kansalaistaito, jonka puutteet lisäävät syrjäytymisriskiä

Suomessa poikkeuksellisen voimakas väestön ikääntyminen ja pitkäikäistyminen synnyttävät yhdessä digitalisaatiokehityksen kanssa kasvavia tarpeita eläkeikäisten digi- ja medialukutaitojen vahvistamisen tuelle^{105,108–110}.

Vaikka suomalaiset aikuiset ovat digitaidoiltaan keskimäärin Euroopan kärkeä, 65–89-vuotiailla on selkeästi nuorempiaan heikommat taidot ja 75–89-vuotiaista noin viidenneksellä on vain perustaidot⁵⁷. Ensimmäinen aikuisten robottilukutaitoa koskeva kansallinen tutkimus osoitti, että tietoisuus ja taidot ovat vielä hyvin rajallisia¹¹¹.

Robottilukutaidolla tarkoitetaan kansalais- tai ammattitaitoa toimia robottien eli esimerkiksi chatbotin kanssa sekä ymmärtää ja arvioida niitä kriittisesti. Se on uusi medialukutaidon muoto esimerkiksi uutis- tai tekoälyn lukutaidon rinnalla.

Vuonna 2018 vapaan sivistystyön oppilaitoksille myönnettiin harkinnanvaraista avustusta aikuisten digitaitojen vahvistamiseen, mikä on näkynyt sen jälkeenkin opetustarjonnassa¹¹². Tällä hetkellä hieman alle puolet vapaan sivistystyön oppilaitoksista järjestää digitaitojen koulutuksia.

Vapaan sivistystyön rooli korostuu tulevaisuudessa digi- ja medialukutaitojen kouluttajana ja tukijana koska: 1) vastaavaa toimintaa järjestävien järjestöjen rahoitus on vähentymässä ja 2) digitaalisesta viranomaisviestinnästä on tullut lakisääteisesti ensisijainen asiointikanava¹¹³.

◇◇ Tulevaisuudessa vapaan sivistystyön kasvava kohderyhmä ovat tekoälyn aiheuttamien rakennemuutosten vaikutuspiirissä olevat työkäiset.

7.3. Sivistystyön keskiössä ei tule olla työelämäfokus

Vaikka kansainvälisessä vertailussa suomalaisen aikuisväestön tiedonkäsittelyn perustaidot (lukutaito, numerotaito ja ongelmanratkaisutaito) olivat vertailun parhaat ja voimakkaassa positiivisessa yhteydessä koettuun terveyteen ja sosiaaliseen luottamukseen, Suomessa on arviolta 310 000 työkäistä aikuista, joiden taidot ovat yhteiskuntaan osallistumisen kannalta puutteellisia kaikissa kolmessa taitoalueessa¹¹⁴.

Tutkijat ovat silti esittäneet huolen sivistystyön tehtävän määrittämisestä ensisijaisesti työelämäfokuksen kautta^{5,115–120}: liian kapea käsitys sivistyksestä ja sen tarpeellisuudesta voi kaventaa sivistyksen osaamiseksi ja heikentää sivistystyön demokratiatehtävää.

7.4. Ekososiaalinen sivistys tukee elämäntapojen kestävyyttä

Ekososiaalinen sivistys on noussut keskeiseksi uudeksi näkökulmaksi, jonka kautta vapaan sivistystyön roolia on tarkasteltu kestäväen tulevaisuuden rakentajana¹²¹.

Ekologiset kriisit edellyttävät tiedollisen oppimisen lisäksi syvempiä muutoksia ihmisten arvoissa ja asenteissa¹²². Sivistystyön roolina on myös kansalaisten tukeminen elämäntapojen, arvojen ja yhteiskunnallisten toimintatapojen kriittisessä tarkastelussa^{123–125}.

◇◇ Ekososiaalinen sivistys ei tarkoita yhtä oppiainetta, vaan uudenlaista sivistysihannetta, joka määrittää vapaan sivistystyön roolia kestäväen tulevaisuuden rakentamisessa.

Lähteet

1. Oiva Opetushallinnon ohjaus ja säätelypalvelu. Järjestämis- ja ylläpitämisluvat : vapaa sivistystyö. Viitattu 09/2026. <https://oiva.okm.fi/fi/jarjestamis-ja-yllapitamisluvat/vapaa-sivistystyo>
2. Tøsse, S. (2009). Folkbildning som universellt fenomen. Om betydelser och motsvarigheter i historiskt och internationellt perspektiv. Mimer. <https://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A462410&dsid=3954>
3. Pastuhov, A. (2018). Att vara och agera medborgare. En etnografisk studie i folkbildande praktiker. Åbo Akademi. <https://www.doria.fi/handle/10024/149218>
4. Thøgersen, M. ja Bøttern Steffensen, A. (2025). Study associations and folk high schools in four nordic countries. Videncenter for Folkeoplysning. <https://www.vifo.dk/media/fhdnklmo/study-associations-and-folk-high-schools-in-four-nordic-countries.pdf>
5. Pätäri, J., Teräsahde, S., Harju, A., Manninen, J. ja Heikkinen, A. (Toim.). (2019). Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna: Vapaa sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Vapaa Sivistystyö ry.
6. European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2025a). Koulutuksen seurantakatsaus 2025 – Suomi. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/9794173>
7. European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2025b). Education and training monitor 2025 – Comparative report. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2766/2221794>
8. Desjardins, R. (2008). Researching the links between education and well-being. *European Journal of Education*, 43(1), 23–35. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2007.00333.x>
9. Biesta, G. (2012). Have lifelong learning and emancipation still something to say to each other? *Studies in the Education of Adults*, 44(1), 5–20.
10. OECD (2021). Skills outlook 2021: Learning for life. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0ae365b4-en>
11. E2 Tutkimus (2024). E2 Tutkimuksen selvitys VST:ry:lle : loppuraportti. <https://vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2024/06/E2-tutkimus-raportti-VST-merkitys-ja-tulevaisuus.pdf>
12. Suomen perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/eli/uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1999/731/ajantasa/2018-10-05/fin>
13. Laki vapaasta sivistystyöstä 632/1998. <https://www.finlex.fi/eli/uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1998/632/ajantasa/2026-07-09/fin>
14. Valtioneuvosto (2020). Elinikäisen ohjauksen strategia 2020–2023: ELO-foorumi. Valtioneuvoston julkaisuja 2020: 34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-536-8>
15. Valtioneuvosto (2020). Osaaminen turvaa tulevaisuuden: Jatkuvan oppimisen parlamentaarisen uudistuksen linjaukset. Valtioneuvoston julkaisuja 2020: 38. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-610-5>
16. Harjula, S., Helander, J., Humalisto, N., Jänkälä, J.-P., Kaila, E., Kalalahti, M., Lauronen, T., Malander, S., Murto, V., Pukkila, P., Tyni, K., Varjo, J. ja Viikman, M. (2024). Elinikäisen ohjauksen kansallinen arviointi 2023–2024. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2024: 42. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-774-8>
17. Alapuro, R., Liikanen, J., Smeds, K. ja Stenius, H. (1987). Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.
18. Niemelä, S. (2011). Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto.
19. Harju, A., Pätäri, J., Saviniemi, S. ja Teräsahde, S. (2019). Vapaa sivistystyön oppilaitokset ja ohjaus. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen ja A. Heikkinen (toim.) Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaa sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST, 30–83. <https://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomenna-verkko.pdf>
20. Niemelä, S. (2000). Vapaa sivistystyön visiosta. *Aikuiskasvatus* 20 (2), 174–179.
21. Mäki, M. (2019). Sopeutuminen, resurssit ja alueellisuus vapaassa sivistystyössä. Akateeminen väitöskirja, kasvatustiede. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/105484>
22. Manninen, J. (2010). Sopeuttavaa sivistystyötä? *Aikuiskasvatus* 30 (3), 164–174.
23. Teräsahde, S. ja Manninen, J. (2019). Visiot vapaan sivistystyön tulevaisuudesta. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen ja A. Heikkinen (toim.) Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaa sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST, 274–322.
24. Lavapuro, J., Ojanen, T., Rautiainen, P. ja Valtonen, V. (2016). Sivistykselliset ja sosiaaliset perusoikeudet syrjäkunnissa. Kunnallisanalyytiikka Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 97. https://storage.googleapis.com/aini-julkaisut/PDF/Sivistykselliset_ja_sosiaaliset_perusoikeudet_syrjakunnissa.pdf
25. Järvinen, I. (2023). Itsensä kehittäminen köyhydessä. Tampereen yliopiston väitöskirjat 825. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2963-1>
26. Kiviaho, A. (2025). Exploring Future Development Paths for Shrinking Regions. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/e3186deb-5ff9-4ffc-8ef8-295b5164ca09/content>
27. Mustakangas, E. (2025). Maaseutukunta ja hallinta. Kunnan strategiatyö ja hanketoiminta maaseutualueen kehittämisessä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavilla <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/230702/978-952-03-4137-4.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
28. OPH (2026). Muu erityisavustus: Vapaa sivistystyön opintotietäavustukset 2026. <https://www.oph.fi/fi/funding/muu-erityisavustus-vapaa-sivistystyon-opintotietavustukset-2026>
29. Järvinen, I. (2024). Riittävä ja kohtuullista? Julkisen vallan vastuu vapaassa sivistystyössä. Teoksessa I. Järvinen, J. Pätäri ja B. Wallén (toim.) Sivistykselliset oikeudet ja vapaa sivistystyö. Helsinki: Vapaa Sivistystyö ry. <https://vapausjavastuu.fi/sivistykselliset-oikeudet-jarvinen>
30. VST (2025). VST ry:n julkilausuma puoliväliriihi (Julkisen Talouden Suunnitelma 2026–2029). Vapaa Sivistystyö ry. <https://vapausjavastuu.fi/vaikuttaminen/vst-ryn-julkilausuma-puolivaliriiheen-0425/>
31. Kirstinä, A., Lithovius, J. ja Valanne, M. (2025). Opintokeskusten laatu ja vaikuttavuus raportti. <https://bin.yhdistysavain.fi/1570020/7jYVbfSuLqUUWd4Gx3v00cjcZ/Opintokeskusten%20laatu%20ja%20vaikuttavuus%202024.pdf>
32. Suomen Kesäyliopistot (2025). Tilastointiraportti 2024. Suomen Kesäyliopistot ry. <https://kesayliopistot.fi/wp-content/uploads/2025/08/Tilastointi-2024-muokattu-070825.pdf>
33. SKOY (2026). Säädosmuutos uhkaa kotoutumiskoulutusta ja kansanopistojen toimintaedellytyksiä. Suomen Kansanopistoyhdistys. <https://www.kansanopistot.fi/saadostmuutos-uhkaa-kotoutumiskoulutusta-ja-kansanopistojen-toimintaedellytyksia/>
34. SiVM 15/2016 vp. Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta sekä vapaasta sivistystyöstä annetun lain muuttamisesta.
35. Valkonen, E. (2015). ”Me myymme ja markkinoimme kursseja”. Markkinaorientaation piirteet kansalaisopistossa. Akateeminen väitöskirja, aikuiskasvatustiede. Itä-Suomen yliopisto.
36. HE 86/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.
37. Rautiainen, P. ja Neuvonen, R. (2013). Perusoikeuskonkurrenssi Suomen perusoikeusjärjestelmässä. *Lakimies*, 111(6), 1011–1031.
38. Andersson, E. ja Laginder, A.-M. (2013). Dimensions of Power. The Influence of Study Circles. In A.-M. Laginder, H. Nordvall ja J. Crowther (Eds.), *Popular Education, Power and Democracy. Swedish Experiences and Contributions*. (pp. 99–121). NIACE. <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:613679/FULLTEXT01.pdf>
39. Sundgren, G. (2012). Studiecirkeln som civil arena. In J. von Essen ja G. Sundgren (Eds.), *En mosaik av mening. Om studieförbund och civilsamhälle* (pp. 215–245). Daidalos.
40. Buur Hansen, N., Korsgaard, O. & Bergstedt, B. (2002). Demokratia ja vapaa sivistystyö – pohjoismaiset ideat ja 2000-luvun todellisuus. Helsinki: KVS.
41. Ashley, S., Maksl, A. ja Craft, S. (2017). News media literacy and political Engagement: What’s the connection? *Journal of Media Literacy Education*, 9(1), 79–98. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2017-9-1-6>
42. Vozab, D. (2023). Tracking the relationship between media literacy and political participation across different generations. *Croatian Sociological Review*, 53(2023), 271–298.

43. Manninen, J., Karttunen, A., Meriläinen, M., Jetsu, A. & Vartiainen, A.-K. (2019b). Hyvinvointia ja aktiivisia kuntalaisia? Joensuun seudun kansalaisopiston tuottamat hyödyt osallistujille, kaupungille ja alueelle.
44. Alanen, P., Suomela, M. ja Haavisto, K. (2026). Arviointiraportti: Vankien perustaitovalmennus kokeilu 2024–2025. Silta-Valmennusyhdistys ry. <https://www.jotpa.fi/fi/julkaisut/raportit/arviointiraportti-vankien-perustaitovalmennuskokeilu-2024-2025-silta-valmennus>
45. Suomen virallinen tilasto (2026). 159i – Vapaan sivistystyön opiskelijat iän mukaan 2024. Viitattu 09/2026. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oiop/159i.px/
46. Tilastokeskus (2025). Vapaan sivistystyön koulutuksissa 1 776 000 opiskelijaa vuonna 2024. Tiedote. Viitattu 08/2026. <https://stat.fi/fi/julkaisu/cm0yymupi7d1f08vzpcjwsk4>
47. Tilastokeskus (2014). Vapaa sivistystyö on merkittävä osa aikuiskoulutusta. https://stat.fi/artikkelit/2014/art_2014-09-29_004.html?s=0
48. Tilastokeskus (2025). Perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittaneita 3,6 miljoonaa vuonna 2024. <https://stat.fi/fi/julkaisu/cm1kkoqxyaj2a07vwc12or2zb>
49. Karvi (2020). Maahanmuuttajien koulutuspolut. Arviointi vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksesta, aikuisten perusopetuksesta ja ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten joustavoittamisesta. <https://www.karvi.fi/fi/julkaisut/maahanmuuttajien-koulutuspolut>
50. Huuhka, K. (1955). Talonpoikaisuorison koulut: tutkimus talonpoikaisuorison koulunkäynnistä ja siihen vaikuttaneista sosiaalisista tekijöistä Suomessa 1910–1950. Akateeminen väitöskirja. Yhteiskunnallinen korkeakoulu, kansansivistysoppi. Suomen historiallinen seura.
51. Karvi (2024). Opinto-ohjauksen uusien muotojen arvioinnin loppuraportti. <https://www.karvi.fi/fi/julkaisut/opinto-ohjauksen-uusien-muotojen-arvioinnin-loppuraportti>
52. E2 Tutkimus (2024). Selvitys: vapaan sivistystyön tulevaisuuden yhteiskunnallinen merkitys vaikuttajien näkökulmasta. Helsinki: VST/SVV-ohjelma. <https://www.vapausjavastuu.fi/selvitys-e2-0524/>
53. E2 Tutkimus (2024b). Sivistysbarometri. Helsinki: VST/SVV-ohjelma. <https://vapausjavastuu.fi/tutkimukset/sivistysbarometri-2024/>
54. Kuivakangas, J. (2017). Osallisuutta tukevat menetelmät ja toimijoiden yhteistyö NEET-nuorille soveltuvien palvelujen perustana. Pilottitutkimus. Helsinki: Suomen Kansanopistoyhdistys.
55. Bucht, C. (2026). Nordic media literacy survey. Nordic Council of Ministers. <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:2027348/FULLTEXT02.pdf>
56. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. (2025). Digiosaaminen ja digipalveluiden käyttö 65 vuotta täyttäneillä. Tutkimuksesta tiivistä 44/2025. <https://www.julkari.fi/server/api/core/bitstreams/01a32132-lab4-47af-bb0c-7970987a535f/content>
57. Digi- ja väestötietovirasto. (2023). Digitaitoraportti 2023: Digi ensin, mutta ei yksin. Digi- ja väestötietovirasto. <https://dvv.fi/-/digitaitoraportti-2023-digi-ensin-mutta-ei-yksin>
58. Renfors, A. ja Suoranta, J. (2025). Digiä ikä kaikki? Ikäihmisten digitaidot ja -syrjäytyminen koronapandemian aikana ja koronapandemian vaikutukset vapaan sivistystyön oppilaitosten varautumiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2025:22. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
59. Pajula, L. (2025). Vapaan sivistystyön ja kesäyliopistojen merkitys ikääntyneiden digiosallisuuden ja digitaitojen tukemisessa. Sivistystori-blogi. SVV-ohjelma. <https://vapausjavastuu.fi/pajula-0225/>
60. Pihlainen, K., Korjonen-Kuusipuro, K. ja Kärnä, E. (2021). Perceived benefits from non-formal digital training sessions in later life: views of older adult learners, peer tutors, and teachers. *International Journal of Lifelong Education*, 40(2), 155–169. <https://doi.org/10.1080/02601370.2021.1919768>
61. Hänninen, R., Pajula, L., Korpela, V. ja Taipale, S. (2021). Individual and shared digital repertoires – older adults managing digital services. *Information, Communication & Society*, 26(3), 568–583. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2021.1954976>
62. Hänninen, R., Karhinen, J., Korpela, V., Pajula, L. ... ja Wilska, T. A. (2021). Digiosallisuuden käsite ja keskeiset osa-alueet: Digiosallisuus Suomessa-hankkeen väliraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja, 2021:25.
63. Hänninen, R., Korpela, V., Pajula, L. ja Taipale, S. (2022). Läheisasiantuntijat ikäihmisten tukena digiyhteiskunnassa. Teoksessa K. Korjonen-Kuusipuro, P. Rasi-Heikkinen, H. Vuojärvi, K. Pihlainen ja E. Kärnä (toim.), *Ikääntyvät digiyhteiskunnassa – Elinikäisen oppimisen mahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus, 124–140.
64. Metsävaio, M., Ziessler, N., Niemi, E. ja Etelämäki, T. (2024). Seniorien mediataidot. Kyselytutkimus seniorien käyttämistä medioista ja ajankohtaisen tiedon lähteistä. Vanhustyön keskusliitto. https://seniorsurf.fi/wp-content/uploads/Raportti_kyselytutkimus_Seniorien-mediataidot_SeniorSurf_VTKL_2024.pdf
65. Korpela, V., Pajula, L., & Hänninen, R. (2023). Older Adults Learning Digital Skills Together: Peer Tutors' Perspectives on Non-Formal Digital Support. *Media and Communication*, 11(3), 53–62. <https://doi.org/10.17645/mac.v11i3.6742>
66. Korpela, V. (2025). Signing in to society: Reflections on digital skills, support, and inclusion in later life. [Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX.
67. Rasi, P. ja Taipale, S. (2021). Tuki, ohjaus ja koulutus – ikääntyneet digitalisoituvassa mediayhteiskunnassa. *Gerontologia*, 34(4), 328–332.
68. Rasi, P., Vuojärvi, H. ja Rivinen, S. (2021). Promoting media literacy among older people: A systematic review. *Adult Education Quarterly*, 71(1), 37–54. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0741713620923755>
69. Rasi-Heikkinen, P. (2025). Age-friendly learning environments to support older people's media literacies. In Q. Wang, G. Wan ja D. Fantacone (Eds.), *Lifelong learning. The education of the aging population*. Emerald Publishing.
70. Rivinen, S. (2021). Developing media literacy geragogy for older people through design-based research. [Väitöskirja, Lapin yliopisto]. Lauda.
71. Manninen, J. (2018). Kansalaisopiston aikuisopiskelijat luokkakuvassa: Kansalaisopiston merkitys kuntalaiselle ja kunnalle. Kansalaisopistojen liiton julkaisu 3. Helsinki: KoL. https://kansalaisopistojenliitto.fi/wp-content/uploads/2018/09/Kansalaisopiston_aikuisopiskelijat_luokkakuvassa_2018.pdf
72. Manninen, J., Teräsahde, S. & Pätäri, J. (2019a). Vapaan sivistystyön vaikuttavuus ja yhteiskunnallinen merkitys. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen & A. Heikkinen (toim.) *Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä*. Helsinki: VST, 236–273. <https://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomenna-verkko.pdf>
73. Manninen, J. (2015). Suomi nousuun sivistystyöllä? Kansalaisopisto-opiskelun tuottamien hyötyjen taloudellinen merkitys. Kansalaisopistojen liiton julkaisuja 2. Helsinki: KoL.
74. Niskanen, S. ja Ilomäki, T. (2024). Urheiluoipistojen SROI-arviointi. Helsinki: Kuntoutussäätiön arviointiraportteja 6/2024. <https://www.kuntoutussaatio.fi/julkaisu/urheiluoipistojen-sroi-arviointi>
75. Fujiwara, D., Kudrna, L. ja Dolan, P. (2014). Quantifying the Social Impacts of Culture and Sport. <https://www.gov.uk/government/publications/quantifying-the-social-impacts-of-sport-and-culture>
76. Fujiwara, D., Kudrna, L. ja Dolan, P. (2014b). Quantifying and valuing the Wellbeing Impacts of Culture and Sport. <https://www.gov.uk/government/publications/quantifying-and-valuing-the-wellbeing-impacts-of-culture-and-sport>
77. E2 Tutkimus. (2025). Vaikuttavuusselvitys kansanopistojen maahanmuuttajakoulutuksesta Suomen Kansanopistoyhdistys ry:lle. https://www.kansanopistot.fi/wp-content/uploads/2025/04/suomen-kansanopistoyhdistys_vaikuttavuusselvitys.pdf
78. Laasanen, J. (2011). Vapaaehtoistyön kansantaloudelliset vaikutukset. Raportteja 70. Helsinki: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti.
79. Grönlund, H. ja Pessi, A. B. (2019). Vapaaehtoistoiminnan itseisarvo. Julkaisussa Sini Hirvonen ja Satu Puolitaival (toim.) *Vapaaehtoistoiminnan arvo. Kansalaisareena*. https://kansalaisareena.fi/wp-content/uploads/2019/12/Vapaaehtoistoiminnan_arvo_PageView_WEB.pdf
80. Manninen, J., Sgier, I., Fleige, M., Thöne-Geyer, B., Kil, M., Možina, E., Danihelková, H., Mallovs, D., Duncan, S., Meriläinen, M., Diez, J., Sava, S., Javrh, P., Vrečer, N., Mihajlovic, D., Kecap, E., Zappaterra, P., Kornilow, A., Ebner, G. & Operti, F. (2014). Benefits of Lifelong Learning in Europe - Main Results of the BeLL-project. Bonn: DIE, https://www.acs.si/wp-content/uploads/2018/01/Main_results_of_the_BeLL-project.pdf
81. Manninen, J. ja Meriläinen, M. (2014). Benefits of Lifelong Learning - BeLL Survey Results. Work Package report. Project BeLL – Benefits for Lifelong Learning No. 519319-LLP-1-2011-1-DE-KA1-KA1SCR. Bonn: DIE. http://www.bell-project.eu/cms/?page_id=10
82. Manninen, J. ja Meriläinen, M. (2015). Monimenetelmällinen näkökulma omaehtoisen opiskelun hyötyihin. *Aikuiskasvatus*, 35(2), 84–98. <https://doi.org/10.33336/aik.94128>
83. Salo, P. (2025). Föreningslivet är andeaktiviteter. Åbo Akademi, SFV. https://sfv.fi/sv/bidrag/fribildning/betydelsefull_bildning
84. Manninen, J. (2024). Kansalaisopisto-opiskelijoiden tunnistamat hyödyt. Meta-analyysi neljän eri tutkimuksen yhteensä 7311 vastaajan 15 622 avastauksista. Tutkimusesitys. Vapaan sivistystyön tutkimuksen ja tutkimusyhteistyön kehittämissenaari, SVV-ohjelma 28.8.2024 Helsingin aikuisopisto.
85. Hachem, H., & Manninen, J. (2020). Putting educational gerontology principles to the test: a quantitative confirmation of the empowering benefits of liberal arts courses. *Educational Gerontology*, 46(10), 653–665. <https://doi.org/10.1080/03601277.2020.1805179>

86. Manninen, J., Karttunen, A., Meriläinen, M., Jetsu, A., & Vartiainen, A-K. (2019c). Hyvinvointia ja sosiaalista pääomaa – kansalaisopiston hyödyt osallistujille, kaupungille ja alueelle. Kunnallisanalan kehittämissätiön Julkaisu 24.
87. Pastuhov, A., & Salo, P. (2019). Kansalaisuus osallisuutena puutyökurssilla: Etnografinen tutkimus kansalaisopiston senioreiden kädentaitojen kurssilla. *Aikuiskasvatus*, 39(3), 182–191. <https://doi.org/10.33336/aik.85699>
88. Järvinen, M. (2026). "We are Between Migrants and Finnish Culture: Educators and Diversity in Finnish Education for Adult Migrants". Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto, uskontotiede. <https://www.utupub.fi/server/api/core/bitstreams/cd7c9614-c3bc-4554-a894-f7c718bd1d89/content>
89. Fields, M. (2019). Vapaaehtoistyö hyödyttää työelämässä nuoria, hyvin koulutettuja ja työssä olevia. Opintokeskus Sivas. Saatavilla: <https://www.ok-sivis.fi/media/materiaalit-osio/selvitykset-ja-tutkimukset/vapaaehtoistyön-tekeminen-suomessa.pdf>
90. Fields, M. (2024). Vapaaehtoinen auttaa, vaikuttaa ja hyötyy – Katsaus Vapaaehtoistoimintaan Suomessa 2024 – kyselyn tuloksiin. Opintokeskus Sivas. Saatavilla: <https://www.opintokeskussivis.fi/app/uploads/2024/09/Vapaaehtoinen-auttaa-vaikuttaa-ja-hyotyy.pdf>
91. Folkbildningsrådet. <https://folkbildningsradet.se/>
92. Videncenter for Folkeoplysning. <https://www.vifo.dk/om-os/about-vifo/>
93. Poikela, E. (2012). Vapaa sivistystyö sosiaalisen pääoman rakentajana. *Aikuiskasvatus*, 32(4), 288–297. <https://doi.org/10.33336/aik.94007>
94. Atjonen, P. (2015). Onko vapaat sivistystyön arviointi sivistynyttä? Teoksessa: Pätäri, J., Turunen, A. ja Sivenius, A. (toim.): Vapaa, vallaton & vangittu sivistystyö. Vapaa sivistystyö ry, 56–63.
95. Laes, T. ja Rautiainen, P. (2018). Osallistuminen taiteeseen ja kulttuuriin. Elinikäinen oikeus vai velvollisuus? *Aikuiskasvatus* 38(2), 130–139. <https://doi.org/10.33336/aik.88334>
96. Alanen, P. (2022). Koulutusjärjestelmän ohjauskeinot ja numeerinen data yhteiskunnallisen kommunikaation muokkaajina: tietämisen ja tietämättömyyden seuraukset aikuiskoulutuksen päätöksenteossa. Akateeminen väitöskirja, kasvatus-tiede. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2413-1>
97. Toiviainen, T. (2002). Vapaan sivistystyön visiot. Castrénilaista laatuviiniä uusissa tammittynyryissä. Helsingin kaupungin suomenkielinen työväenopisto.
98. Manninen, J. ja Vuorikoski, K-M. (2024). Policy vs. Practice: an Analysis of the course provision of Finnish study centres between 2016 and 2021. *International Journal of Lifelong Education*. <https://doi.org/10.1080/02601370.2024.2442625>
99. Alanen, P. (2024). Vapaan sivistystyön vaikuttavuuden indikaattorit: selvitys kehittämistyön taustaksi. Vst ry, Sivistystyön vapaus ja vastuu -ohjelma. <https://vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2024/10/Vaikuttavuuden-indikaattorit-0924.pdf>
100. Hakoniemi, E. (2025). Tulevaisuutta valtaamassa: sivistys ja demokratia sosiaalidemokraattisessa koulutusajattelussa hyvinvointivaltion rakentuessa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/items/1064ec9-1680-4316-8a62-95a9c51b2281>
101. Ahonen, K. (2022). Sharing the treasure of knowledge: 19th-century Nordic adult education initiatives and their outcomes. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, historia. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/137961>
102. OECD (2021). Skills outlook 2021: Learning for life. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0ac365b4-en>
103. Hotulainen, R., Junttila, J., Byman, R., Juuti, K. ja Oinas, S. (2025). Selvitys digitalisaation toteutumisen nykytilasta vapaassa sivistystyössä (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2025:17). Opetus- ja kulttuuriministeriö.
104. OKM. (2025). Digia ikä kaikki? Ikäihmisten digitaidot ja -syrjäytyminen koronapandemian aikana ja koronapandemian vaikutukset vapaan sivistystyön oppilaitosten varautumiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/items/65e99b9e-fc3a-48ac-b5da-a5ddffa72a2d>
105. Rantanen, T. ja Koivunen, K. (2023). Vanhenemisen tutkiminen. Teoksessa T. Rantanen, K. Kokko, S. Sipilä ja A. Viljanen (Toim.), *Gerontologia* (s. 13–22). Duodecim.
106. EPALE-Suomi (2023). Monipuolista aikuisoppimistoimintaa Ukrainasta paenneille. <https://epale.ec.europa.eu/fi/blog/monipuolista-aikuisoppimistoimintaa-ukrainasta-paenneille>
107. Opetushallitus (2026). Kielikoulutusta ja yhteisöllisyyttä – ukrainalaiset vapaan sivistystyön piirissä. <https://www.oph.fi/fi/uutiset/2026/kielikoulutusta-ja-yhteisollisyytta-ukrainalaiset-vapaan-sivistystyon-piirissa>
108. Dufva, M., Kiiski-Kataja, E. ja Lähdemäki-Pekkinen, J. (2026). Megatrendit 2026. Kohti uutta yhteiskuntasopimusta. Sitran selvityksiä 251. Sitra. https://www.sitra.fi/wp-content/uploads/2025/12/Sitra_Megatrendit_2026_Selvitys_web.pdf
109. Eurostat. (2025). Statistics explained: Population structure and ageing. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
110. International Federation of Robotics. (2024). Presentation of World Robotics 2024. https://ifr.org/img/worldrobotics/Press_Conference_2024.pdf
111. Rasi-Heikkinen, P., Kannasoja, S., Vuojärvi, H., Kaartinen, H., Ahtinen, A. ja Selkälä, A. (2026). Adults' robot literacy – Results from a Finnish survey. *ACM Transactions on Computing Education*, 26(3), No: 48, 1–21. <https://doi.org/10.1145/3796527>
112. Saloheimo, L., Fields, M., Saviniemi, S. ja Manninen, J. (2019). Vapaan sivistystyön opetustarjonta ja osallistujat. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen ja A. Heikkinen (Toim.), *Vapaa sivistystyö. Eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Vapaa Sivistystyö ry*.
113. Erkkilä, N. (2025). Selvitys kuntien digituen tilanteesta 2025. Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2025/2323-selvitys-kuntien-digituen-nykytilanteesta-2025>
114. Mannonen, J., Nissinen, K., Virolainen, M. ja Rautopuro, J. (2024). PIAAC II. Toisen kansainvälisen aikuisten taitotutkimuksen ensituloksia. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:61. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-675-4>
115. Heikkinen, A. (2018). Ammattisivistyksen lupaus antroposeenin/kapitaliseen aikakaudella. Teoksessa J. Tähtinen, J. Hilpelä ja R. Ikonen (toim.) *Sivistys ja kasvatus eilen ja tänään. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja. Koulu ja menneisyys*, 273–296.
116. Heikkinen, A. (2019). Vapaan sivistystyön aatteet ja ideologiat. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen ja A. Heikkinen (toim.) *Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST ja SVV*. <https://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomennaverkko.pdf>
117. Kinnari, H. (2020). Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä. Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja UNESCO:n politiikasta. Kasvatusalan tutkimuksia 81. Suomen kasvatustieteellinen seura.
118. Miettinen, R. (2017). Aikuiskasvatus, sivistys ja työn tulevaisuus. *Aikuiskasvatus*, 37(2), 84–95. <https://doi.org/10.33336/aik.88409>
119. Miettinen, R. ja Virkkunen, J. (2021). Johan Vilhelm Snellmanin sivistyskäsitys, aikuiskasvatus ja työ. *Aikuiskasvatus*, 41(3), 268–277. <https://doi.org/10.33336/aik.111585>
120. Siirilä, J., Mäki, K. ja Kinnari, H. (2021). Jatkuva oppiminen oppilaitosten ulkopuolella – yhteisiä tulkintoja ja merkityksiä rakentamassa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja*, 23 araai(2), 65–82.
121. Laininen, E., Joutsenvirta, M. ja Salonen, A. O. (2024). Planetaarinen sosiaalipedagogiikka ihmisenä kasvamisen ja yhteiskunnan uudistumisen vauhdittajana. *Sosiaalipedagogiikka*, 25, 129–144. <https://doi.org/10.30675/sp.144879>
122. Manninen, J. ja Nokelainen, R. (2021). Ekososiaalinen sivistys haastaa vapaan sivistystyön. *Aikuiskasvatus*, 41(2), 140–147. <https://doi.org/10.33336/aik.109323>
123. Salonen, A. O. ja Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
124. Salonen, A. O. ja Joutsenvirta, M. (2018). Vauraus ja sivistys yltäkylläisyyden ajan jälkeen. *Aikuiskasvatus* 38 (2), 84–101.
125. Kallio, J. (2024). Ekologinen itsekasvatus. Aikuiskasvatuksen filosofiaa ekokriisien ajassa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

SUOMALAINEN TIEDEAKATEMIA
FINNISH ACADEMY OF SCIENCE AND LETTERS
ACADEMIA SCIENTIARUM FENNICA